

УДК 811.161.2'342.621'373.2

DOI: 10.18523/lcmp2522-9281.2021.7.107-121

Ганна Куцак

<https://orcid.org/0000-0001-7901-2669>

РОЛЬ АНАЛОГІЇ У ВЕРБАЛІЗАЦІЇ РЕАЛІЙ ОБ'ЄКТИВНОГО СВІТУ

У статті порушено проблему застосування аналогії як одного із засобів ословлення предметів і різних ознак реалій дійсності. Зроблено спробу визначити роль аналогії в ономасійній¹ парадигмі; окреслити чинники, що спонукають до використання наявних у сучасній українській мові

¹ Узвичасний у лінгвістиці термін «ономасіологічний», похідний від «ономасіологія», застосовують до різних понять, зокрема й до *механізм, парадигма, категорія, мотив, структура, база, ознака* тощо (ономасіологічний механізм, ономасіологічна парадигма, ономасіологічна категорія, ономасіологічний мотив, ономасіологічна структура, ономасіологічна база, ономасіологічна ознака та ін.) (Dokulil, 1962; Серебренников, 1977; Архангельська, 2007; Селіванова, 2008). «Ономасіологія (грецьк. *onomasia* – найменування і *lógos* – слово, вчення) – 1) теорія номінації, а також опис принципів конкретних найменувань у певній мові; 2) наукова дисципліна, що вивчає слова мови як назви певних понять або предметів (речей), тобто розділ лексикології, що вивчає словниковий запас мови, його номінативні засоби, типи словникових одиниць мови, способи номінації» (Загнітко, 2012, с. 328–329). З огляду на походження терміна «ономасіологія», у складі якого є два структурні елементи – *onomasia* (найменування) і *lógos* (слово, учення), вважаємо вмотивованим увідповіднити характеристики та процеси, співвідносні з найменуванням реалій об'єктивної дійсності, з терміном «ономасійний» (пов'язаний із називанням): *ономасійний механізм, ономасійна парадигма, ономасійна категорія, ономасійний мотив, ономасійна структура, ономасійна база, ономасійна ознака*.

Прикметник «ономасіологічний» (у зв'язку з останніми тенденціями до морфолого-словотвірного перевнормування запозичених прикметників (див.: Городенська, 2020) уналеженим вважаємо відповідник ономасіологічний), на нашу думку, варто вживати лише щодо поняття «ономасіологія», що стосується вчення, науки про називання, відповідного аспекту, наприклад: ономасіологічний підхід, ономасіологічний аспект і под.

© Ганна Куцак, 2021

словотвірних зразків для створення стилістично нейтральних та експресивно позначених номінативних одиниць. Запропоновано різновиди аналогій з огляду на номінативний намір мовця.

Ключові слова: аналогія, словотвірна модель, похідна номінативна одиниця, ономасійна категорія, ономасійна структура, ономасійна база, ономасійна ознака.

Вступ

Перебуваючи в певному мовному оточенні, людина акумулює мовні ресурси, на підсвідомому рівні співвідносить їх із реаліями об'єктивної дійсності, а також із комунікативним наміром і моделює номінативну одиницю, застосовуючи аналогію. Поява нової назви ґрунтується на так званому готовому матеріалі: наявних у мові словотворчих засобах і відповідних зразках словотвірних структур – словотвірних моделях.

У психології побутує думка про те, «що наше несвідоме здатне виконувати прості дії за принципом “подразник – реакція”, поставляти базові факти, впізнавати певні об'єкти і виконувати натреновані дії» (Стаффорд, 2016).

Реагуючи на певний подразник – новий об'єкт чи об'єкт у нових комунікативних умовах, оцінюючи своєрідність ситуації, активний користувач мови виконує натреновані роками дії: з наявного в мові граматичного ресурсу (відомих поняттєвих категорій і їхніх граматичних маркерів) добирає базові моделі побудови найменування, зіставляє їх із реалією дійсності в конкретних обставинах, тобто увідповіднює іменоване явище й морфолого-словотвірні зразки, усталені в сучасній мові. Зреалізований цей процес може бути завдяки вмінню номінатора інтерпретувати навколишній світ і виокремлювати (часто підсвідомо) потрібні словотвірні моделі, актуалізовані мовною пам'яттю. Старі (відомі) структури (словоформи) стають основою для моделювання нових назв, відбувається словотворення за аналогією.

Теоретичне підґрунття

Одним із перших аналогію в мовознавстві докладно схарактеризував Ф. де Соссюр, співвіднісни її з еволюцією в мові, пов'язавши з новотворами, інтерпретацією мовних одиниць чи певних мовних явищ і под. (Соссюр, 1998). На думку вченого, «аналогія, взята сама по собі, є лише одним з аспектів явища інтерпретації, тобто проявом загальної діяльності,

яка забезпечує розрізнення мовних одиниць, аби потім використати їх у мовленні» (Соссьюр, 1998, с. 209).

Ф. О. Нікітіна в межах діахронної розвідки морфологічних синонімів вивчала вплив аналогії на словотворення (Никитина, 1973). Дослідниця дійшла висновку про те, що аналогія систематизує дериваційний процес. Такий вплив аналогії на словотворення «виявляється, зокрема, в індукції одного словотвірного типу на інший» (Никитина, 1973, с. 46).

О. С. Кубрякова, аналізуючи номінацію в російській мові, так описала спостереження за процесом створення похідного найменування під впливом певного словотвірного зразка: «Маємо констатувати словотворення за аналогією, під час якого словотвірна кореляція як така відходить на задній план і під час якого нова назва стає поняттям не так завдяки його можливим відсиланням до мотивувальної одиниці, як завдяки його сусідству з однотипними назвами й подібності до них»; інакше кажучи, «мотивувальною одиницею» в такому разі виявляється не відповідне спільнокореневе утворення, а ті структури, за зразком до яких формують нову назву (Кубрякова, 1977, с. 259–260).

Мовну аналогію в різних галузях лінгвістики науковці окреслюють як один із засобів створення системності, уніфікації, традицій у корпусі національної мови. Установлення фактів, засобів і способів економії у словотвірній номінації української мови, на думку А. М. Нелюби, неможливе без урахування дії мовної аналогії в деяких процесах деривації (Нелюба, 2007, с. 166). Ґрунтовно вивчаючи когнітивну лінгвістику, питання про дію аналогії на різних рівнях мовної системи порушувала О. О. Селіванова (Селіванова, 2008). Проблемі аналогії в українському дієслівному словотворенні присвячено працю Ю. В. Романюк. Дослідниця на прикладі дієслівних і віддієслівних okazіональних одиниць підтвердила думку про те, що аналогія як мовна універсалія активно використовується в номінативному процесі (Романюк, 2017). М. П. Брус, проаналізувавши комплексно історію загальних назв жінок в українській мові, засвідчила вагому роль аналогії в появі значної кількості похідних одиниць – фемінітивів (Брус, 2019). Окреслюючи поповнення та оновлення словникового складу української мови на тлі глобалізації різносистемних процесів, Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська й Л. П. Кислюк визначили роль словотворення в сучасній номінації, тенденції до активізації/пасивізації тих чи тих моделей словотворення, зовнішні та внутрішні чинники появи неологізмів та ін. (Клименко, Карпіловська, & Кислюк, 2008).

Отже, динамічний розвиток різних сфер суспільства спричинює появу нових номінативних одиниць, активізацію (подекуди й актуалізацію) певних моделей творення найменувань, застосування аналогії. Це неоднаково відбивається на різних ономасійних парадигмах, наявних у сучасній українській мові, іноді призводить до трансформацій у лексичному складі мови. Тож вивчення впливу аналогії на особливості вербалізації об'єктів навколишньої дійсності, процесів, пов'язаних із вибором потрібної структури для створення нової номінативної одиниці, залишається актуальним.

Мета статті – на тлі сучасних тенденцій ословлення реалій навколишньої дійсності окреслити роль аналогії у створенні похідних номінативних одиниць у мові та мовленні. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань: визначити, за яких умов використовується аналогія під час вербалізації реалій об'єктивної дійсності; простежити залежність застосування аналогії в ономасійній парадигмі від номінативного наміру мовця.

Методи та матеріал дослідження

Для вивчення ролі аналогії в ословленні реалій дійсності послуговуємося методом абстрагування, тобто виявленням взаємного зв'язку між створюваними і наявними в мові та мовленні моделями номінативних одиниць, співвідношенням об'єктивного та уявного, мисленим виокремленням специфічних загальних і конкретних ознак у процесі найменування представників поняттєвих категорій. Спостереження за особливостями використання засобів вербалізації об'єктів навколишнього світу передбачає також застосування описово-аналітичного методу. Аналізові підлягли похідні номінативні одиниці, дібрані з різних засобів масової інформації та інших сфер людського спілкування.

Результати дослідження

Умови застосування аналогії у процесі ословлення реалій навколишнього світу

Лексичний (номінативний) склад сучасної української мови являє собою сукупність структурно-семантичних елементів, що вербалізують предмети й різні ознаки об'єктивної дійсності. У мовознавстві їх кваліфікують як поняттєві (ономасійні²) категорії предметності чи ознаковості (знаки-атрибути та знаки дій і процесів) (Серебренников, 1977, с. 58–59).

² Тут і далі під час непрямого цитування залежно від сутності поняття (див. примітку 1), замість терміна «ономасіологічний» («ономасіологічний») уживатимемо термін «ономасійний».

Усередині цих категорій наявні групи слів із відповідними граматичними характеристиками, які з розвитком національної мови закріплюються у ній за допомогою словотворчих формантів або інших відрізків слова на ґрунті іншого слова, словосполучення чи судження.

О. М. Шахнарович витлумачив словотвір як «процес, цілком орієнтований на комунікацію, на передавання знань про світ, на структурування тих елементів навколишнього світу, які в процесі діяльності суб'єкт виділив і яким оволодів» (Шахнарович, 1991, с. 213). Під час експлікації якогось явища дійсності в сучасному суспільстві дедалі частіше послуговуються механізмом аналогії, деяким зразком утворення мовних одиниць.

Ф. де Соссюр зауважив, що аналогія за своєю сутністю граматична, а новотвір як завершення аналогії первинно належить до сфери мовлення, бо становить випадкову творчість певної особи. Зародження аналогії варто шукати передусім у сфері мовлення й поза межами мови. Водночас аналогія показує залежність мовлення від мови. Будь-якому новоутвореному слову має передувати неусвідомлене порівняння мотивувальних форм, що зберігаються в мові з відповідними синтагматичними й асоціативними відношеннями (Соссюр, 1998, с. 208–209).

Значна частина процесу словотворення за аналогією відбувається до того, як постане нова похідна одиниця (Соссюр, 1998, с. 209). Мовна аналогія перебуває в межах закономірностей, установлених системою мови. Зокрема, словотвірна аналогія обмежена граматичними законами мовної системи. Під час застосування певного зразка для створення найменування номінатор проводить певні узагальнення, тобто вдається до генералізації. Генералізація – «узагальнення, логічний перехід від окремого до загального, підпорядкування окремих явищ загальному принципу» (Морозов, & Шкарапута, 2000, с. 123). Зразок, за яким номінатор моделює нову назву, має властиві конкретному граматичному класу характеристики, виражені відповідними маркерами – словотворчими засобами, формами слова. Структура, яку використовує мовець за аналогією, становить комплект, до складу якого зазвичай, крім самої словотвірної моделі, входять ще й формотворчі елементи. Наприклад, *очільниця* (← *очільник*), *керівниця* (← *керівник*) і под. утворені за аналогією до таких слів, як *прихильниця* (← *прихильник*), *захисниця* (← *захисник*), *пташниця* (← *пташник*); *крафтовий* (← *крафт*), *консалтинговий* (← *консалтинг*) і т. ін. адаптовано до української граматики завдяки аналогії, бо постали за зразком творення таких прикметників, як *паперовий*, *цукровий*, *рейковий*

тощо. Отже, під час створення номінативної одиниці як зразок використовують переважно комплект структурних елементів, що вербалізує аналогічні поняття.

Реалізуючи номінативний намір, мовець разом з узвичаєною моделлю універбізує асоціації, викликані іменованим об'єктом. Вивчаючи природу похідного слова, О. С. Кубрякова зазначила, що воно «фіксує та об'єктивує в особливій лінгвістичній формі судження про предмет, яке – після завершення словотвірного акту – залишається в мові у вигляді значення, яке вже стає індивідуальним і таким, що його пов'язують саме з цим словом» (Кубрякова, 1981, с. 61).

Спираючись на наведені вище зауваги, можемо припустити, що зразок, завдяки якому за аналогією створено похідну назву, вербалізує не лише конкретизоване судження про реалію дійсності, а й більш узагальнене судження про аналогічні реалії. Зокрема, у номінативних одиницях *гітарист* – ‘музикант, що грає на гітарі’, *флейтист* – ‘музикант, що грає на флейті’, *домбрист* – ‘музикант, що грає на домбрі’, *бандурист* – ‘музикант, що грає на бандурі’, *піаніст* – ‘музикант, що грає на фортепіано (піаніно)’ і под., в ономасійній структурі³ яких ономасійну базу експлікує словотворчий формант *-ист- (-іст-)*, а ономасійну ознаку – твірною основа (*гітар-, флейт-, домбр-, бандур-, піан-*), спостерігаємо ту саму словотвірну модель: ‘*іменникова основа + -ист- (-іст-)*’. Вона стала зразком для номінативної одиниці *укулеліст* – ‘музикант, що грає на укулеле’, наприклад: *Український журналіст, музикант, поет і, як він себе сам називає, «укулеліст широкого профілю» Євген Манженко уже півроку займається специфічною популяризацією української столиці* (<https://tokar.ua/read/18930>).

Основу аналогії, крім самої словотвірної моделі, становить судження з повторюваною частиною – так зване узагальнене судження. Аналогію в ономасійній парадигмі, на нашу думку, варто розглядати ширше. Така аналогія не лише спирається на словотвірну модель, що слугує зразком, а й передбачає вербалізацію аналогічного судження та дотримання аналогічної ономасійної структури. Інакше кажучи, аналогією в ономасійній парадигмі ‘особа-музикант’ можна вважати ословлення аналогічного су-

³ Поняття ономасійної структури та її складників – ономасійної бази й ономасійної ознаки – обґрунтували М. Докуліл, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова, А. М. Архангельська та інші лінгвісти (див.: Докуліл, 1962; Серебренников, 1977; Кубрякова, 1977; Селіванова, 2008; Архангельська, 2007 тощо).

дження ‘музикант, що грає на ...’ і створення назви за зразком до номіна- тивних одиниць, в ономасійній структурі яких ономасійну базу експлікує суфікс, що називає особу, а ономасійну ознаку – твірна основа, яка позначає певний музичний інструмент (див. вище). Назва особи-музиканта передбачає ословлення судження ‘музикант, що грає на ...’ в межах описаної вище ономасійної структури за допомогою, наприклад, словотвірної моделі ‘іменникова основа + -ист- (-іст-)’ чи ‘іменникова основа + -ач-’: *гітарист, флейтист, піаніст* тощо і *сурмач, трубач*.

Аналогія стає своєрідним засобом уніфікації словоформ певної оно- масійної категорії, об’єднуючи їх у групи, усередині яких ці словоформи перебувають у гіперо-гіпонімічних відношеннях. Таке явище стосується переважно «одноразових» номінацій у дитячому мовленні та іншому ока- зіональному словотворенні. Наприклад, номінативні одиниці *набориццунитися, насупелитися, набублунитися* (гіпоніми), наявні в лексичному запасі маленької Поліни (4,5 року), ілюструють номінативний процес за анало- гією до лексеми *наїстися* (гіпероніма). Зразком слугувала не сама слово- твірна модель із формантом *на-...-ся*, відповідною за граматичними ха- рактеристиками мотивувальною основою і певним ступенем похідності. Зразком стала готова ономасійна структура з виразними ономасійною базою та ономасійною ознакою. «У цих словотвірних процесах за анало- гією механізмом процесу є копіювання готового зразка, причому зразком для наслідування стає відома лексична одиниця з певною внутрішньою формою, яку і повторює мовець в акті номінації» (Кубрякова, 1981, с. 26). Саме завдяки внутрішній формі, що закріпилася за структурою, стало можливим виокремлення в номінативних одиницях *набориццунитися, на- супелитися, набублунитися* трансформованого форманта *на- ...- итися*, який вербалізує в них ономасійну базу.

Аналогію із супровідним явищем гіперо-гіпонімії спостерігаємо в ока- зіональному творенні словоформ *перехазяйнувати* й *перемакарити*, які постали за зразком до *перехазяйнувати*. Порівняйте: *Всі про них чита- ють, всі про них знають, і всі чекають, хто ж кого перехазяйнує: чи Федір Іванович Дубковецький Макара Онисимовича Посмітного «пере- федорить», чи Макар Онисимович Федора Івановича «перемакарить»* (Остап Вишня). Гіперонімом з-поміж наведених номінативних одиниць є репрезентант ономасійної категорії ознаковості (знаків дій і процесів) – дієслово *перехазяйнувати*, а гіпонімами – «одноразові» представники цієї самої ономасійної категорії – *перехазяйнувати* й *перемакарити*. Отже,

у межах ономасійної парадигми аналогія суміжна з явищем гіперопіонімії.

На застосування аналогій під час формування похідних одиниць впливають різні чинники: номінатори до них вдаються зазвичай за активного користування мовою, щоб за відомою, переважно регулярною, словотвірною моделлю створити назву для нового поняття чи до узвичаєної назви відомої реалії дійсності запропонувати експресивне найменування в конкретній ситуації мовлення. Деякі номінативні одиниці постають тоді, коли мовець через брак мовленнєвого досвіду заповнює номінативну лакуну у своєму лексичному запасі. Здебільшого це стосується дитячого словотворення.

Різновиди аналогій у номінативному процесі

Залежно від номінативного наміру мовця і відповідних моделей-зразків можна визначити різновиди **аналогій**: *власне-номінативну* (словотвірна модель слугує для найменування нового об'єкта навколишньої дійсності), *асоціативну* (словотвірна модель постає у зв'язку з появою певних асоціацій), *експресивну* (словотвірна модель використовується як зразок для створення експресивної номінативної одиниці), *ситуативно-компенсаційну* (модель заступає наявну назву реалії позамовної дійсності чи заповнює номінативну лакуну в певній мовленнєвій ситуації), *ситуативно-корелятивну* (словотвірна модель дає змогу створити в певній ситуації відповідник назви істоти за віком, наприклад, назву маляти тварини, чи корелят за видом діяльності людини, приміром, назву особи жіночої статі від назви особи чоловічої статі), *номінативно-адаптивну* (за допомогою цієї аналогії вже наявну назву адаптують до граматичних особливостей мови).

Власне-номінативний різновид аналогії застосовується найчастіше. За зразком створення деяких словоформ в українській мові регулярно постає чимало назв, зокрема й найменувань категорії ознаковості (знаків-атрибутивів), наприклад, прикметників із мотивувальною іншомовною основою: *парламентський* (← *парламент*), *депутатський* (← *депутат*), *маркетинговий* (← *маркетинг*), *коворкінговий* (← *коворкінг*), *офшорний* (← *офшор*), *тендерний* (← *тендер*) тощо. У межах цього різновиду аналогії спостерігаємо й нерегулярні моделі творення номінативних одиниць. Такою можна вважати похідну лексему *бурульковпад*, змодельовану за аналогією до *снігопад*, *градопад*, *листопад* та ін.

Асоціативний різновид аналогії спостерігаємо в номінативних одиницях *путінізм*, *вождизм* і под. Зразком для їх створення, імовірно, стали лексеми *комунізм*, *ленінізм*, *фашизм*, які викликають у мовців відповідні асоціації, емоції. Акцент у наведених прикладах зроблено на ономасійній ознаці, яку вербалізує відповідна твірна основа. За кожною з назв, крім «індивідуальної» (первинної) внутрішньої форми мотивувальної основи, закріпилася «об’єднавча» (набута) внутрішня форма, що в сучасному по-замовному світі має певний негативний відтінок, порівняйте: *Путінізм не просто гарантує продовження панування силовиків, він також дає їм можливість уникнути відповідальності* (<https://nv.ua/ukr/opinion/rosiya-i-putinizm-do-chogo-gotuyut-rosiyan-50051067.html>); *Наприклад, за путінізму народ має вважати зниження своїх реальних доходів необхідною – навіть героїчною – жертвою. Якщо керівництво забирає у народу пенсії або фальсифікує вибори, йому слід вважати, що все це робиться заради служіння високій меті* (<https://nv.ua/ukr/opinion/rosiya-i-putinizm-do-chogo-gotuyut-rosiyan-50051067.html>); *Нагадаємо, вождизм – це політика, спрямована на затвердження однієї людини в ролі незаперечного керівника. Для вождизму характерна відданість одній людині – вождю, визнаному ідейному керівникові в жорстко централізованих структурах (державі, партії)* (<https://tsn.ua/svit/lukashenko-zayaviv-scho-vozhdzim-dlya-nogo-nepriyvatniy.html>).

Подекуди сутність внутрішньої форми новоствореного слова становлять актуальні асоціації, які, так би мовити, зближують похідну одиницю зі зразком, роблять її впізнаваною, зрозумілою, даючи їй змогу активно ввійти до сучасного слововжитку, порівняйте: назва *зелеботи* («прихильники президента Володимира Зеленського») постала поєднанням двох твірних основ (одна з них усічена) *зеле-* та *бот-* за аналогією до слова *порохоботи* («прихильники президента Петра Порошенка»), утвореного складанням усіченої мотивувальної основи *порох(и→x)*- і твірної основи *бот-* (*бот* – «спеціальна програма, яка автоматично або згідно із заданим розкладом виконує будь-які дії через інтерфейси, призначені для людей» (Чубенко та ін., с. 118)). Цією ж аналогією можна пояснити й появу назви *юлеботи* («прихильники кандидата в президенти Юлії Тимошенко»), наприклад: *«Можливо, між умовними порохоботами та зелеботами і є таке велике протистояння, бо це часто дуже схожі люди. Ті, що живуть поруч і мають схожі умови життя. Але в якийсь момент їхні погляди на те, як має розвиватись країна, розійшлись»*, – припускає аналі-

тик (<https://www.pravda.com.ua/articles/2021/07/6/7299537/>); *Я розчарований. Коментарі юлеботів під постами Тимошенко не цікаві, без креативу. Ні тобі есе, ні історичного дискурсу, ні переліку з плюсів кандидата* (<https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/22669/2019-03-27-botolyubov-yak-rozpoznaty-porokhobotiv-yulebotiv-i-zebotiv/>). Поява зразка для створення нових похідних одиниць, що ословлюють певні реалії об'єктивної дійсності, спричинена активним застосуванням ономасійної бази *-бот-*, яка слугує відповідним маркером і закріплює за номінативною структурою конотативну семантику.

Деякі похідні слова являють собою надзвичайно місткі лінгвістичні знаки, за допомогою яких можна лаконічно експлікувати не лише судження, а й ситуацію і навіть культурний чи політичний настрій суспільства, актуальний у момент створення номінативної одиниці. Наприклад, назви *диванопад*, *парканопад* утворені із застосуванням **експресивної** аналогії до *снігопад*, *градопад*, *листопад*. Порівняйте: *Ірина Теслюк потрапила під диванопад, коли йшла на роботу. Через те, що на рівнянку зверху гепнувся диван, її вдарило в плече, а ще вона впала і сильно підвернула ногу* (https://radiotrek.rv.ua/news/dyvanopad_u_rivnomu_kanaru_z_3go_poverhu_skyunuly_cherez_lin_video_258769.html); *Місцева ж влада (Бучанське райуправління поліції) назвало другий парканопад підбурюванням та введенням в оману людей заради порушення громадського порядку* (<https://mykyivregion.com.ua/news/v-irpeni-pravoohoronciv-pidozruuyut-u-zmovi-zi-zlocinnoyu-budivelnoyu-mafijeju>). Ця аналогія побудована на оказіональному словотворенні: ословленні явища, пов'язаного з людською діяльністю, за нетиповою моделлю, застосовуваною в мові для називання інших понять – змін, що відбуваються в природі незалежно від людини (*снігопад*, *градопад*, *листопад*).

Експресивну аналогію простежуємо й у номінативній одиниці *ленінопад*. Зразком для її творення також стала словотвірна модель лексем *снігопад*, *градопад*, *листопад*. Порівняйте: *Ленінопаду – 7 років: як валили пам'ятники Леніну у містах України ...* (https://24tv.ua/leninopad-v-ukrayini-foto-yak-valili-pamyatniki-leninu_n1480249); *Ленінопад – природне бажання позбутися тоталітарної ідеології* (<https://ua.krymr.com/a/26574210.html>). Надзвичайна експресивність стала можливою через уміщення в одній структурі непом'януваних за певної епохи понять. До колись «великого вождя» (*Леніна*) застосовано нетипову словотвірну модель. З її допомогою вербалізовано політичний настрій суспільства,

його ментальні зміни. «Така лексика становить найвразливіший шар у корпусі мови під час соціальних перетворень: вона переважно закінчує свій вік, коли ідеологія, яку такі типові номінації обслуговують, втрачає свої позиції у суспільстві» (Карпіловська, 2012, с. 89).

Ситуативно-компенсаційну аналогію виразно ілюструє дитяче словотворення. Наприклад, зразком для *окішлитися* (про кішку) (Поліна, 4,5 року), очевидно, стала лексема *опороситися*. Номінатему *маліти* (про шкарпетки) (Зоряна, 3,5 року) побудовано за аналогією до таких слів, як *товстіти*, *сивіти*, *зеленіти* та ін. Прикметник *бджолований* (смугастий, «такий, як бджола») (Дмитрик, 4 роки), імовірно, утворений за зразком до наявних у мові одиниць *фарбований*, *лакований*, *фасований* і под.

Репрезентантами **ситуативно-корелятивної** аналогії є номінативні одиниці *авторка* (← *автор*), *поетка* (← *поет*), *місіонерка* (← *місіонер*), *дослідниця* (← *дослідник*), *мандрівниця* (← *мандрівник*), *сортувальниця* (← *сортувальник*), змодельовані за типовими в українській мові зразками: *акторка* (← *актор*), *жителька* (← *житель*), *співрозмовниця* (← *співрозмовник*), *жартівниця* (← *жартівник*) тощо.

Завдяки широкому використанню аналогій, певних словотвірних моделей, упізнаваними стають словотворчі форманти як виразники ономасійних баз – основних ономасійних компонентів в ономасійних структурах. Аналогія спрощує процес творення нових номінативних одиниць.

Щоправда, деякі аналогії потрібно використовувати виважено, щоб побудовані за певним зразком назви не перетворилися на штучні, немотивовані. Як зауважила Ф. О. Нікітіна, аналогія в мові може бути одночасно конструктивною та деструктивною силою, чинником, який одночасно систематизує та анархізує: «вона створює парадигматичні ряди і класи слів і руйнує їх» (Никитина, 1973, с. 2). Зокрема, уживання словотвірних моделей зі складниками '...-лог+-ин-(я)' та формантом *-к-(а)*, активно застосовуваних у сучасному суспільстві, у деяких випадках набуває стилістичної маркованості (подекуди й зневажливості), надає штучного характеру номінативній одиниці, іноді створює відчуття нагромадження, наприклад: *Світлана Ілліонова – лікарка-анестезіологиня, яка працює у Волноваській лікарні планового лікування* (<https://volnovakha.city/articles/92099/yak-pracuyvati-anesteziologineyu-u-volnovasi>); *Фотографка Лідія Кожевнікова показала варіанти гарного позування* (<https://volny.tabloiyd.com/zhittia/lutska-fotografka-podililasias-sekretami-garnogo>

pozuvannia-video); Луцька **фотографія** показала знімки зі свята Івана Купала (<https://volyn.tabloyid.com/privatnezhittia/lutska-fotografinia-pokazala-iaak-provela-vikend-u-krakovi-foto>); **Спікерка**: Марина Фоменко. **Медицина психологія, графологія, засновниця та керівниця «Першої української школи графології» у м. Києві, експертка-графологія на телеканалах «Україна», «Інтер», «1+1», «Прямий», «Київ» та інші** (<https://vseosvita.ua/news/u-sadochok-z-pozytyvom-iaak-adaptuvaty-dytynu-do-vidviduvannia-zdo-porady-mon-19758.html>).

Прикладом **номінативно-адаптивної** аналогії слугують прикметники на позначення кольорів *бежевий* (пор.: *беж*), *бордовий* (пор.: *бордо*), *індиговий* (пор.: *індиго*) і под., що постали за зразком до таких словоформ – назв кольорів, як *коричневий*, *оранжевий*, *фіолетовий*, *лазуровий* тощо. Застосування аналогії в такому разі можна пояснити звичкою мовців адаптувати лексичні одиниці до усталених граматичних особливостей національної мови.

Висновки

Аналогії динамічно проникають у лексичний простір української мови. Кожна нова похідна одиниця, утворювана за певним зразком, слугує для ословлення певного об'єкта позамовного світу, а також для універбізації відповідного судження. Аналогія в ономасійній парадигмі відіграє неабияку роль, часто супроводжує процес вербалізації реалій об'єктивної дійсності, робить його простішим; систематизує, уніфікує номінативний ресурс сучасної української мови; відповідно до ономасійних категорій допомагає впорядковувати структури, які слугують зразком для створення похідних назв. Водночас вона може стати на заваді внормуванню національної мови.

Перспективу цього дослідження вбачаємо у виявленні найпродуктивніших структур-зразків, за якими відбувається номінативний процес у різних ономасійних категоріях.

Список використаної літератури

- Архангельська, А. М. (2007). До питання про засади побудови ономасіологічної моделі номінації. *Мовознавство*, 4–5, 20–35.
- Брус, М. П. (2019). *Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».
- Городенська, К. (2020). Морфолого-словотвірне перевнормування запозичених прикметників в усталених словосполученнях. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 1 (43), 92–99. [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2020.1\(43\)](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2020.1(43))

- Загнітко, А. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни*. Донецьк: ДонНУ.
- Карпіловська, Є. А. (2012). Реакція мови на зміну суспільних стереотипів. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки (Мовознавство)*, 137, 88–91.
- Клименко, Н. Ф., Карпіловська, Є. А., & Кислюк, Л. П. (2008). *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого.
- Кубрякова, Е. С. (1977). Теория номинации и словообразование. В Б. А. Серебренников (Ред.), *Языковая номинация. Виды наименований* (с. 222–303). Москва: Наука.
- Кубрякова, Е. С. (1981). *Типы языковых значений. Семантика производного слова*. Москва: Наука.
- Морозов, С. М., & Шкарапута, Л. М. (Уклад.) (2000). *Словник інішомовних слів*. Київ: Наукова думка.
- Нелюба, А. (2007). *Явища економії в словотвірній номінації української мови*. Харків: Сучасний друк.
- Никитина, Ф. А. (1973). *Влияние аналогии на словообразование (опыт диахронического исследования морфологической синонимии)*. (Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Киевский государственный ун-т им. Т. Г. Шевченко). Киев, Украина.
- Романюк, Ю. В. (2017). Аналогія в українському дієслівному словотворенні. *Українська мова*, 4, 109–114.
- Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава: Довкілля-К.
- Серебренников, Б. А. (Ред.) (1977). *Языковая номинация. Общие вопросы*. Москва: Наука.
- Соссюр, Ф. де. (1998). *Курс загальної лінгвістики: [пер. з фр. А. Корнійчука, К. Тищенко]*. Київ: Основи.
- Стаффорд, Т. (2016). Наскільки розумна наша підсвідомість? *BBC NEWS. Україна*. Взято з https://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2016/06/160605_smart_subconscious_vr.
- Чубенко, А. Г., Лошицький, М. В., Павлов, Д. М., Бичкова, С. С., & Юнін, О. С. (Уклад.). (2000). *Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції*. Київ: Ваїте.
- Шахнарович, А. М. (1991). Развитие грамматического компонента языковой способности (словообразование). В *Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи* (с. 213–220). Москва: Наука.
- Dokulil, M. (1962). *Tvoření slov v češtině, I. Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

References

- Arkhanshelska, A. M. (2007). Do pytan'nia pro zasady pobudovy onomasiolohichnoi modeli nominatsii [To the question of the principles of the general model of nomination]. *Movoznavstvo [Linguistics]*, 4–5, 20–35 [in Ukrainian].
- Brus, M. P. (2019). *Feminityv v ukrainskii movi: heneza, evoliutsiia, funktsionuvannia [Feminities in the Ukrainian language: genesis, evolution, functioning]*. Ivano-Frankivsk: DVNZ “Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka” [in Ukrainian].
- Chubenko, A. H., Loshytskyi, M. V., Pavlov, D. M., Bychkova, S. S., & Yunin, O. S. (Eds.). (2000). *Terminolohichni slovnky z pytan' zapobihannia ta protydii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu, finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia ta koruptsii [Glossary on prevention and counteraction to legalization (laundering) of criminal proceeds, terrorist financing, financing of proliferation of weapons of mass destruction and corruption]*. Kyiv: Vaite [in Ukrainian].

- Dokulil, M. (1962). *Tvoření slov v češtině, I. Teorie odvozování slov [Word formation in Czech, I. The theory forming of words]*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Horodenska, K. (2020). Morfoloho-slovotvirne perevnormuvannia zapozychenykh prykmetnykiv v ustalenykh slovospoluchenniakh [Morphological-word-forming renormalization of loan adjectives in common phrases]. *Naukovy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology]*, 1 (43), 92–99 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2020.1\(43\)](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2020.1(43))
- Karpilovska, Ye. A. (2012). Reaktsiia movy na zminu suspilnykh stereotypiv [Reaction of language to change of public stereotypes]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky (Movoznavstvo) [Academic notes of NaUKMA. Philology (Linguistics)]*, 137, 88–91 [in Ukrainian].
- Klymenko, N. F., Karpilovska, Ye. A., & Kysliuk, L. P. (2008). *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykonu [Dynamic processes in the modern Ukrainian lexicon]*. Kyiv: Vydavnychym Dmytra Buraho [in Ukrainian].
- Kubryakova, E. S. (1977). Teoriya nominatsii i slovoobrazovanie [The theory of the nomination and word formation]. In B. A. Serebrennikov (Ed.), *Yazykovaya nominatsiya. Vidy naimenovaniy [The language nomination. Types of names]* (pp. 222–303). Moskva: Nauka [in Russian].
- Kubryakova, E. S. (1981). *Tipi yazykovih znachenij. Semantika proizvodnogo slova [The types of language meanings. The semantics of the derivative word]*. Moskva: Nauka [in Russian].
- Morozov, S. M., & Shkaraputa, L. M. (Eds.) (2000). *Slovyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Neliuba, A. (2007). *Yavyshcha ekonomii v slovotvirnii nominatsii ukrainskoi movy [Phenomena of economy in the word-forming nomination of the Ukrainian language]*. Kharkiv: Suchasnyi druk [in Ukrainian].
- Nikitina, F. A. (1973). *Vliyanie analogii na slovoobrazovanie (opyt diahronicheskogo issledovaniya morfologicheskoy sinonimii) [The influence of analogy on word formation (experience of diachronic research of morphological synonymy)]* (Abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Philology. T. G. Shevchenko National University of Kyiv). Kyiv, Ukraine [in Russian].
- Romaniuk, Yu. V. Analohiia v ukrainskomu diieslivnomu slovotvorenii [Analogy in ukrainian verb word formation]. *Ukrainska mova [Ukrainian language]*, 4, 109–114 [in Ukrainian].
- Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna lnhvistyka: napriamy ta problem [Modern linguistics: directions and problems]*. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
- Serebrennykov, B. A. (Ed.). (1977). *Yazykovaya nomynatsyya. Obshchye voprosy [The language nomination. The common questions]*. Moskva: Nauka [in Russian].
- Shahnarovich, A. M. (1991). Razvitiye grammaticheskogo komponenta yazykovoy sposobnosti (slovoobrazovaniye) [The development of grammatical component of language ability (word-formation)]. In *Chelovecheskij factor v yazyke: Yazyk i porozhdeniye rechi [The human factor in language: Language and speech generation]* (pp. 213–220). Moskva: Nauka [in Russian].
- Sossjur, F. de. (1998). *Kurs zahalnoi lnhvistyky [General linguistics course]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Stafford, T. (2016). Naskilky rozumna nasha pidsvidomist? [How smart is our subconscious?]. *BBC NEWS. Ukraina [BBC NEWS. Ukraine]*. https://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2016/06/160605_smart_subconscious_vp [in Ukrainian].
- Zahnitko, A. (2012). *Slovyk suchasnoi lnhvistyky: poniattia i terminy [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms]*. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].

*Abstract**Hanna Kutsak***THE ROLE OF ANALOGY IN THE VERBALIZATION OF THE REALITIES OF THE OBJECTIVE WORLD**

Background. Being in a certain language environment, a person accumulates language resources, correlates them with the realities of objective reality on a subconscious level, as well as with the communicative intention and being used analogy, models the nominative unit. The appearance of the new name is based on the so-called “finished material”, that is the word-forming means and word-forming models which are available in the language.

Purpose. To describe the role of analogy in the creation of derived nominative units in language and speech against the background of modern trends of verbalization of the realities of the surrounding actuality.

Methods. The abstraction and descriptive-analytical methods were used to study the role of analogy in the verbalization of the realities of actuality.

Results. The use of analogies is influenced by various factors: usually when the nominators use language actively to create according to a known word-forming model a name for a new concept or to offer an expressive name to an existent name of a known reality in a particular speech situation. Sometimes the analogy is used due to lack of speech experience to fill the nominative gap in a certain communicative situation.

Depending on the nominative intention of the speaker and the corresponding models-samples it is possible to define kinds of applicable analogies: proper-nominative, associative, expressive, situational-compensatory, situational-correlative, nominative-adaptive.

Discussion. The analogy often accompanies the process of verbalization of the realities of objective actuality, makes it simpler, systematizes, unifies the nominative resource of the modern Ukrainian language. The perspective of the research is to identify the most productive sample structures, according to which the nominative process takes place in different onomasiological categories.

Keywords: analogy, word-forming model, derived nominative unit, onomasiological category, onomasiological structure, onomasiological basis, onomasiological sign.

Матеріал надійшов 03.08.2021